

LITERÁRNÍ A JAZYKOVÁ EKVILIBRIKA V KNHÁCH PETRA NIKLA

Kateřina HOMOLOVÁ

Abstrakt:

Příspěvek se věnuje zajímavému a netradičnímu literárnímu jazykově hravému počínu – mnohvrstevnatým textům Petra Nikla. Ve formě rozšířené recenze s komentáři vybraných pasáží jsou přiblížena specifika jeho *Lingvistických pohádek*, *Záhádek* a zatím posledního titulu *Jělěňovití*. Autorka poukazuje na vysokou čtenářskou atraktivitu tohoto herního a zároveň uměleckého způsobu aktualizace rozmanitých jazykových rovin.

Klíčová slova:

Literatura, jazyk, hra, aktualizace, Petr Nikl, Lingvistické pohádky, Záhádky, Jělěňovití.

Petr Nikl – tvrdohlavý i tvárný

Petr Nikl (nar. 8. listopadu 1960 ve Zlíně) je český malíř, hudebník, fotograf a divadelník. Byl členem již zaniklé umělecké skupiny Tvrdohlaví. V roce 1995 mu byla udělena Cena Jindřicha Chalupceckého. Zpočátku se věnoval spíše malbě, grafice a kresbě. Věnuje se také výtvarným a divadelním performancím – jako člen souboru Mehedada nebo spolupracovník skupiny Lakomé Barky. Mezi jeho nejúspěšnější počiny patří interaktivní expozice *Orbis pictus* aneb *Brána do světa tvořivé lidské fantazie*.

V nakladatelství Meander, v umělecké edici *Modrý slon* vydává Petr Nikl své autorské knihy pohádek – *Pohádka o rybitince* (2001), *O rybabě a mořské duši* (2002), *Lingvistické pohádky* (2006), *Záhádky* (2007), *Jělěňovití* (2008). Poměrně pravidelně získávají tyto jeho bohatě ilustrované (nejen) dětské knihy různá prestižní ocenění. Za knihu *Záhádky* získal v roce 2008 ocenění *Magnesia Litera* v kategoriích „knihy roku“ a „knihy pro děti a mládež“.

Každá z jeho literárních aktivit se proměňuje v umění jaksí přirozeně, jakkoliv to může působit na dospělého člověka infantilně či snad dokonce bizarně. Ale Nikl jen ukazuje, jak bývá nadměru užitečné občas si připomenout, co je hrát si a nezávaznou hrou objevovat staré i nové světy překypující fantazií, světy, v nichž je téměř nebo úplně vše dovoleno, má-li čtenář dostatek chuti radovat se ze svobody, jež nezná hranic.

Veškeré vlivy autorovy mnohvrstevnaté malířské, kreslířské, divadelní i hudební praxe se originálně spájejí i v jeho v imaginativní knižní tvorbě, orientované prvotně na dětského čtenáře. Ovšem pravdou je, že Niklovy knihy si kupují i dospělí sami pro sebe hlavně proto, aby se z nich mohli těšit, až budou chtít být zase hravými dětmi.

Lingvistické pohádky

Lingvistické pohádky (2006) jsou čtvrtou Niklovou autorskou knihou. V ní si dokonale vyhrál s jazykem a čtenáři zjišťují, že čeština je k takové hře mimořádně vhodná. Dá se na ní vyřadit s písmenky, slovy i větami, nebo zvukomalbou. Hra s „pohádkou na jazyku“ se vyvíjí také podle toho, jaká (namnoze groteskní) zvířata a která písmena (rostoucí na přebalu knihy zvířatům z hlav) autor s bezbřehou fantazií spojuje.

Poněkud vědecký titul je „zavádějící“ jen na chvíli, u Petra Nikla nejde o lingvistiku. Jsou to spíš jazykové hrátky, hodně podařené, vtipné a milé. Autor knihu dedikuje „trochu starším, ale ne zas tak moc starým, totiž zároveň i těm mladším, i když ne zas tam úplně mladým“ a naznačuje tím, že smysl pro jazykovou hravost přichází až s určitým věkem, ale zároveň osobitá fantazie nikdy nedoroste šatům příliš dospělého.

Soubor dvaadvaceti „jazykových kotrmelců“ (jak sám Nikl své texty nazval) vznikl již v roce 1994. Jak se na pohádky sluší, odehrávají se i tyto v tajemné říši Lingvízii, do níž nás uvede *Pohádka o dlouhém žirafím spánku*. V Lingvízii je základem všeho abeceda, do níž autor vnesl radost z tvoření i radost z chaosu, protože je okamžitě střídána radostí z konstruktivních výsledků.

Nějací lidé tam buď stále něco četli nebo psali. Byli to lingvisté a země, ve které se zvířata octla, je jmenovala LINGVÍZIE. Všichni, kteří v ní žili, se nezabývali ničím jiným než tím, že vymýšleli jazykové bajky o zvířatech, a těm bajkám říkali Lingvistické pohádky.¹

Své příběhy zabydlel roztodivnými tvory nebo známými zvířaty s neznámými přívlastky – ptakohlavem, pernatým mlokem, hustou žabou, srstnatým plžem a jinými. S jazykovými kategoriemi si pak nejpříznakověji pohrávají *Pohádka o čase minulém*, *Holá pohádka*, *Nejměkčí pohádka*, *Pohádka o abecedním pořádku* nebo spojitě pohádkové texty *Poháda* a *Pohádečka*. Bavit se bohatostí jazykových rovin se však čtenář nepřestává ani v ostatních textech. Dospělému mohou připomenout Carrollovu Alenku ve zvířecím podání. Jazykově i umělecky nosné texty podtrhují Niklovy ilustrace v tlumených, vtahujících barvách.

Záhádky

Zlatí hadi

zlatě kadí.

Nepoznáš,

co je had

a co né.

Je to tak

ZÁ HAD NÉ!

Zlatí hadi

zlatě kadí.²

Niklova kniha-objekt *Záhádky* (2007) je uvozena rýmovaným hravým mottem o zlatých hadech a jejich záhadě. Hned na další stránce nabízí autor úvahu o tom, jak Antoine de Saint-Exupéry nakreslil hroznýše zažívajícího slona a jaké by to bylo, kdyby nechal hroznýše zažívat žirafu. Kniha *Záhádky* je opět situována na „jedno krásné místo“. A je opět dadaistickou hrou se slovy a obrazy:

¹ NIKL, P. *Lingvistické pohádky*. Praha : Meander, 2006, s. 8.

² NIKL, P. *Záhádky*. Praha : Meander, 2007.

*Přešli po mém břichu měkčí šneci,
napadly mě v tichu hned dvě věci:
Za první, proč škrábou, když jsou měkčí?
Za druhé, proč rychle, když jsou šneci?*³

Jak slibuje „záhadný“ titul, kniha je plná zaříkad, příběhů a podivuhodných tvorů, mezi kterými má místo například nosorh, ale i nosochobot nebo nosososák a nosozvon. A protože jsme v *Záhádkách*, mohou se jejich příběhy ubírat mnoha „interaktivními“ cestami. Například ústřední pohádka *Sníček* vypadá a „žije“ podle toho, jak si ji čtenář na několika vnitřních horizontálně na třetiny rozřezaných stránkách poskládá. Radost z toho, že vytvořené příběhy mají všechny smysl a mohou být sděleny a sdíleny, mají snad ještě více dospělí než dětská čtenáři.

Soubor poetických textů oživuje témata a postupy z pomezí jazykového a výtvarného experimentu, který ruší logiku řeči a její automatismy. Kniha má vysoce asociativní charakter, autor nabízí čtenáři až snové postupy kreování textu a v každém okamžiku novou možnost vytváření svých příběhů. Petr Nikl tak vytváří poetické obrazce, které vybízejí k herní aktivitě a tvořivé spoluúčasti každého čtenáře.

Podle M. Peciny⁴ otevírá v *Záhádkách* Nikl „fantaskní svět plný roztodivných říkanek, složených ze zdánlivě nonsensových (či snad jen neumětelských) veršů, které jsou doplněny kresbami pohádkových zvířat-tvorů-živočichů, vyhlížejících stejně naivně jako básně, jež uvozují. Kniha je doslova a do poslední pastelkové linie výtvarným artefaktem. Každá její část má svébytné místo v kompaktní struktuře hravého vyprávění“.

*Kropenatá koza v lomu
vykukuje zpoza stromu
kde se tam ten strom vzal kdoví
ted' si tam ta koza hoví*⁵

Dagmar Plamperová⁶ doporučuje knihu (vlastně autorskou esenci „petrnikl“) jako lék na všednost, která se léčí právě záhadami. „Svět Niklových *Záhádek* nabývá podoby básní, v každé různě bobtná, mění se a zaklíná do té doby, než se mu začne říkat Fantazie. *Záhádky* se v dvouslabičném rýmovém dotyku s pohádkami (záhádka/pohádka: dvouslabičný, bohatý, dokonalý, originální rým) ve svých groteskně poetických zákoutích přibližují také k Fantazii, ale na rozdíl od pohádek nemalují čerta na zeď, nenechají nikoho záhadně zmizet, ani dojít k princezně a půlce království – jsou zkrátka a dobře záhadné a především zábavné.“

Záhádky jsou tedy veselé i láskyplné, srozumitelné jinak pro děti a jinak pro dospělé. V básních, v nichž si Petr Nikl hraje se slovy, rodiče hledají smysl a děti se ptají na význam, nebo od básně odbíhají do svého vymyšleného světa. Obě strany se hledají a najdou se, pokud

³ NIKL, P. *Záhádky*. Praha : Meander, 2007.

⁴ PECINA, M. *Záhádky rozkoší* (online). URL: <http://typomil.com/typofilos/2008/03/zahadky-rozkosi/>

⁵ NIKL, P. *Záhádky*. Praha : Meander, 2007.

⁶ PLAMPEROVÁ, D. *Na záhady petrnikl* (online). URL: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23477>

na hru ve verších přistoupí. Petr Nikl umí vychovat čtenáře k pozornému, vnímavému a zaujatému čtení jeho vlastní potřebou si hrát. Pracuje s čtenářovou představivostí tak sugestivně, že tito nakonec ve „svých příbězích“ se sami objevují jako záhadky.

Jeleňovití

*Jelen je jelen je jelen je jelen je
je lenje je lenje je lenje je len
jeje len jeje len jeje len je...⁷*

Nedlouho po oceněných *Lingvistických pohádkách* (2006) a *Záhadkách* (2007) vychází jeho další sličně a náročně vypravená práce. A znovu s mírně zaumným, sotva vyslovitelným titulem: *Jěľěňovití*.

I tentokrát autor kolísá mezi veršem a drobnou prózou, je opět souběžně spisovatelem a výtvarníkem. Jeho "lesní lyrika" se v mottu, kterým je báseň Měsíční tvary Christiana Morgensterna, odvolává k jazykově hravé, fantazijně rozvíjené a intelektuálním nonsensem inspirované poezii tohoto německého básníka. Ten byl ve svých rázně rytmických a vtípně rýmovaných verších mnohokrát nadšen možnostmi a proměnlivostí přírody – a nejinak je tomu v *Jěľěňovitých* Petra Nikla.

Jeho rohatá a parohatá zvířena je v novince vyvedena náročnou technikou mezzotinty: z hluboce „nočně“ modrých stránek ti všichni fantastičtí tvorové vystupují zvolna a lehce, jako by se mlžní vylupovali ze snu.

*Jelen Lesoň Sitatunga
se tak nějak divně klingá.
Kudy chodí,
chůdy vodí,
slabý jako konvalinka...⁸*

Upřené, až hypnotizující, pohledy kamzíka, soba, jednorožce, kozy či pakoně střídají v knize například hádanky nebo jiné zdánlivě nesourodé texty.

Jěľěňovití jsou oslavou ryzího dětského vidění, které nezná rozdíl mezi racionálním a iracionálním, skutečným a vysněným a jemuž je spontánní kreace nad formu. To dokládá i závěrečná pasáž *Co píšou jeleni?* Dozvídáme se (a věříme tomu ochotně jako děti věřívají pohádkám), že jeleni píší, jakým způsobem, co všechno při tom musí zvládnout, že na to, co píší, nevidí, že není dobré je vyrušovat a jiná roztomile absurdní „fakta“.

*Jeleni píší
do pěšin myší*

---

⁷ NIKL, P. *Jěľěňovití*. Praha : Meander, 2008.

⁸ NIKL, P. *Jěľěňovití*. Praha : Meander, 2008.

*o tajných skrýších
jeleních říší.⁹*

Niklovi *Jělěňovití* jsou „přátelským bestiářem vyvedeným slovem i obrazem – a nadto v muzice. Publikaci totiž provází CD s devatenácti skladbami, jichž je Nikl autorem a také jediným interpretem. Jeho suverénní míchání alternativního minimalismu s fonickou poezií dává *Jělěňovitým* další rozměr. Rozměr multimediální knihy-artefaktu“.¹⁰

Srhnutí

Petr Nikl je fenomenálním autorem, člověkem-tvůrcem, který přetavuje běžnou mluvu na uměleckou hru s tajemným jazykovým potenciálem. Volí postupy ryze dětské (pohádkové), ale předkládá je v obrazech atraktivních (a mnohdy rafinovaně složitých) i pro dospělého čtenáře. O svých inspiracích z literární oblasti říká: „Jsem ovlivněn groteskně-fantaskní literaturou, třeba Lewisem Carrolem, Edwardem Learem, Christianem Morgensternem, poesíí nonsensu, u nás Ludvíkem Aškenazym, Ivanem Vyskočilem...“¹¹

Ačkoli píše snad absurdní texty, také absurdita má pro něj své hranice. A to takové, že i za tím zdánlivě největším nesmyslem musí tušit smysl (důvod onoho nesmyslu). Pro Petra Nikla je absurdita druhem metafory. V rozhovoru s R. Kopáčem¹² k tomu říká: „Ta groteskně absurdní poloha mě baví, dá se s ní dosyta pohrát, a to i vizuálně.“ Petr Nikl pak pokračuje v apologii svého vidění světa a tvorby: „Jakmile dospělý vidí hru, má tendenci dávat ji do souvislosti s dětským věkem. S tou etapou, od které se odlišuje svou důstojností a vážností. A pokud to někdo neakceptuje, je buď blázen, nebo infantilní. To je nebezpečné stanovisko. Právě to takzvaně nenormální je totiž normální, to, co je takzvaně bláznivé, je tvůrčí - je tím, co člověka posouvá, vyvazuje ho ze stereotypů. Hlídní svého ega brání otevřenosti, komunikaci, tomu stavu dobře známému z dětství, kdy jsme prvně osahávali skutečnost a s rozkoší objevovali její tajemství. V pubertě tento druh vnímání utne soutěživý a vysvětlující duch, načež přijde dospělost a s ní existenční starosti. Rázem není čas udělat cokoli spontánního mimo stereotyp, prostě "jen tak" - všechno musí mít účel. Hra není infantilní, ale naopak obrozující aktivita. Daleko zodpovědnější než takzvaná dospělost, která se nechává vést kalkulem.“

Literární a jazyková ekvilibristika v knihách Petra Nikla je cestou, jak ukázat, že se lze radovat z jazyka, který denně používáme „jen obyčejně“, že v něm lze nacházet umění, že bavit se slovními hříčkami je výsadou, nikoli zapomenutím se v dětských letech. Petr Nikl nechce programově oslavovat češtinu, přesto jí ve všech svých řádcích vzdává hold.

p. s.

Los skočil do vody – Losos.

⁹ NIKL, P. *Jělěňovití*. Praha : Meander, 2008.

¹⁰ KOPÁČ, R. *Jělěňovití Petra Nikla jsou oslavou ryzího dětského vidění* (online). URL: http://kultura.idnes.cz/jelenoviti-petra-nikla-jsou-oslavou-ryziho-detskeho-videni-pl0-/literatura.asp?c=A081124_210237_literatura_jaz

¹¹ VRABCOVÁ, M. *Největší radost má člověk, když něco nového vzniká* (online). URL: http://marketa21.sweb.cz/petr_nikl.htm

¹² KOPÁČ, R. *Opustit rozum, vzdát se stereotypů* (online). URL: <http://www.meander.cz/php/page.php?IDPAGE=217&JAZYK=CZ>

Losos vyskočil z vody – Losolos.
Losolos skočil do vody – Losolosos.
Losolosos vyskočil z vody – Losolosolos.
Losolosolos skočil do vody – Losolosolosos.
Losolosolosos vyskočil z vody – Losolosolosolos.
Losolosolosolos skočil do vody – Losolosolosolosos.
Losolosolosolosos vyskočil z vody – Losolosolosolosos.
Losolosolosolosos – skočil do vody – Losolosolosolosolosos.

*atd.*¹³

Literatura:

1. NIKL, P. *Jěľěňovití*. Praha : Meander, 2008.
2. NIKL, P. *Lingvistické pohádky*. Praha : Meander, 2006.
3. NIKL, P. *Záhádky*. Praha : Meander, 2007.
4. URL: <http://marketa21.sweb.cz/petr_nikl.htm> [cit. 2009-17-04].
5. URL: <http://kultura.idnes.cz/jelenoviti-petra-nikla-jsou-oslavou-ryziho-detskeho-videni-pl0-literatura.asp?c=A081124_210237_literatura_jaz> [cit. 2009-17-04].
6. URL: <<http://typomil.com/typofilos/2008/03/zahadky-rozkosi/>> [cit. 2009-17-04].
7. URL: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23477>> [cit. 2009-17-04].
8. URL: <<http://www.meander.cz/php/page.php?IDPAGE=217&JAZYK=CZ>> [cit. 2009-17-04].

LITERARY AND LINGUISTIC EQUILIBRISTIC OF PETR NIKL'S BOOKS

Summary:

The article deals with the literature-play texts by Petr Nikl. The authoress of the article describes and comments Nikl's recent multilevelled texts: The Linguistic Fairy-Tales (*Lingvistické pohádky*), Small Mysteries (*Záhádky*) and The Ruminants (*Jeleňovití*). Such texts are attractive for a reader not only for their literary qualities but also for their language plays and varied levels of reading.

Key words:

Literature, language, play, Petr Nikl, The Linguistic Fairy-Tales (*Lingvistické pohádky*), Small Mysteries (*Záhádky*), The Ruminants (*Jeleňovití*).

---

¹³ NIKL, P. *Jěľěňovití*. Praha : Meander, 2008.

Kontaktní adresa:

PhDr. Kateřina Homolová, Ph.D., Katedra českého jazyka a literatury s didaktikou,
Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, Mlýnská 5, 701 03 Ostrava,
katerina.homolova@osu.cz, tel.: +420 597 092 637